

LÁSZLÓ ZSUZSANNA

Az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásának története a magyar jogban

„Büntetőjogunk története mindmáig megíratlan. A dogmatikával foglalkozó büntetőjogász a matéria régi fejlődése csak annyira érdekli, amennyire az a Corpus Juris szűkszavú adataiból megismerhető, különösebb munkát nem fordít rá. Pedig a múltnak csak felületes tisztázása is a gyakorlat kutatását, a bírói ítéletek mérhetetlen tömegének átbúvárlását és a jelenlegi források kritikai vizsgálatát kívánná meg, de ezt a büntetőjog nem tekinti feladatának” – jegyzi meg Bónis György az első magyar büntető törvénykönyv javaslatát elemző, Angyal-semináriumi szárnybontogató írásában.¹ A megállapítás 76 évvel később is helytálló, hiszen kevés olyan jogtörténeti tanulmány készült, amely a büntetőjog egyes részeinek, intézményeinek történetét külön-külön, aprólékosan feldolgozná. Nincs ez másként az életfogytig tartó szabadságvesztés fejlődési útjával kapcsolatban sem, rendhagyó módon fogalmazhatunk úgy is, hogy van még új a nap alatt.

Dolgozatom akár a jól ismert népmesei kezdőszóval („Holt volt, hol nem volt”) is bevezethető. Találó szófordulat, mivel az életfogytig tartó szabadságvesztés kodifikációtörténete igen vegyes képet mutat. Sorsa és megítélése már a korai törvényeinkben való első felbukkanásától kezdve, a 18–19. századi kodifikációs munkálatokon át törvényjavaslatonként, illetve kódexenként változott: létezett olyan munka, amely ismerte és gondosan rendelkezett róla, másszor pedig nem került említésre, avagy kihagyták a szabályozás köréből. Az életfogytig tartó szabadságvesztésről minden időben és korban máshogyan vélekedtek.

Írásomban a teljes jogtörténeti anyag minden részletre kiterjedő elemzésének igénye nélkül követem nyomon az életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásának egyes momentumait, ugyanakkor alapjaiban feltáró jelleggel, a szokásosnál mélyebb vizsgálattal kívánom megközelíteni és bemutatni a történeti utat. Teszem ezt egyrészt azért, mert egy igen régi jogintézményről van szó, másrészt pedig a büntetésforma tekintélyes helyet foglal el a büntetőjogi jogkövetkezmények rendszerében, egyben a hatályos büntető törvénykönyvünk leg súlyosabb sankciója, így illő, hogy tüzetesebben a felszín alá nézzünk. Azon okból is részletesen szólok az életfogytig tartó szabadságvesztés fejlődési vonalairól, hogy – figyelemmel a bevezető soraimra – mindeddig nem készült egy, a büntetés korszakokon átvívelő alakulását végigkövető, átfogó, összefoglaló jellegű büntető anyagi jogtörténeti tanulmány.

A kodifikációtörténetet helyenként kiegészítem tudomány- és végrehajtás-történeti – általam lényegesnek, illetve esetenként érdekesnek tartott – elemekkel, hogy teljes körűen át-

¹ BÓNIS GYÖRGY: *A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslata 1712-ben*. Angyal szeminárium kiadványai, Budapest, 1934. 5.

láthatóvá váljon a tárgyalta jogintézmény kialakulása; az, hogy a korai, középkori „örökös fogság” hogyan nyerte el a ma ismert képét és formáját, illetve hogyan tartotta meg a büntetés évszázadokon át állandóságát és tartja magát a mai napig is szilárdan.

1. A szabadságvesztés térnyerése

A speciálisabb, életfogytig tartó szabadságvesztés fejlődésének a tanulmányozásához elengedhetetlen a megfelelő háttér ismerete, ezért elsőként magát az általános szabadságvesztés-büntetést veszem szemügyre.

1.1. „Annak ellenére, hogy a büntetések különböző nemei közül a szabadságvesztés felel meg leginkább a büntetés fogalmi kellékeinek, ez a büntetési nem csak a 19. évszázadban lett általánossá és uralkodóvá a kultúrállamokban”.² A feudalizmus idején még igen ritka volt a szabadságvesztés mint büntetés, mert az akkori törvények jórészt nem tartalmazták ezt a szankciót, valamint kiépített börtönrendszerek sem léteztek, amelyek célzottan fogvatartási és elkülönítési funkcióra szolgáltak volna. A kor leghíresebb büntető törvénykönyve, V. Károly Carolinája (1532), az első német birodalmi büntetőkódex sem ismerte még a börtönbüntetést.³ Magyarországon a feudalizmust követően hosszú ideig főként a halálbüntetést és a testi fenyítések alkalmazását részesítették előnyben, mert ezen szankciótipusokat pártolta a konzervativista nemesség⁴: „hagyományokhoz való ragaszkodás nyilvánul meg abban, hogy a régi törvényeket és a Hármaskönyvet csak ott változtatja meg, ahol erre a gyakorlat útmutatást ad, de ezt inkább elkerüli [...]”.⁵

1.2. A későbbiekben a szabadságvesztés széleskörű kiterjesztésének fő indokát az adta, hogy jól lehetett arányosítani a bűncselekmény súlyával, az elkövető bűnösségének fokával (ugyanis a büntetés adott esetben egy naptól akár több évtizedig is terjedhetett), illetve a végrehajtás különböző módozatai szintén nagy spektrumú differenciálást tettek lehetővé.⁶ Az iménti gondolatokhoz szorosan kapcsolható az angol John Howard véleménye is, aki híres művében (*The State of prisons in England and Wales, 1777*) hangoztatta ismert mondását a büntetés céljával kapcsolatban: „Tegyétek őket (a büntetetteket) szorgalmasokká és akkor becsületesek lesznek!”.⁷ A II. József által is képviselt nézet úgy indokolta a szabadságvesztés-büntetés általános elterjesztésének szükségességét, hogy „az állam semmit nem nyer azzal, ha egy bűnöst akasztófára küld, mert egy polgárát szükségtelenül elveszíti, ezért [célszerűbb], ha a súlyos büntettek elkövetőit közmunkával [...] összekötött szabadságvesztésre ítélik, mert ily módon ők jóvá tudják tenni azt a kárt, amit bűncselekményükkel a közösségnek okoztak”.⁸

Magyarországon a börtönbüntetés polgári típusú meghonosításának kísérleteit és a végrehajtás modernizálásának törekvéseit a felvilágosult abszolutizmus adminisztrációja hozta

² SZÖLLŐSY O.: *Magyar börtönügy. A szabadságvesztésbüntetések végrehajtása*. Váci Királyi Országos Fegyház Intézet Könyvnyomdája, Budapest, 1930. 27.

³ SZÖLLŐSY: i.m. 1930. 28.

⁴ HAJDU L.: *Büntetés és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában*. Magvető, Budapest, 1985. 134.; MEZEY B.: *A magyar feudális büntetőjogi felelősség a XVIII. század első évtizedeiben*. In: ASZTALOS L. – GÖNCZÖL K.: *Felelősség és szankció a jogban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 254., 259.; KABODI Cs. – MEZEY B.: *A büntető rendszer alapfogalmai*. ELTE Jogi Továbbképző Intézet, Budapest, 1997. 86.

⁵ BÖNIS: i.m. 1934. 17.

⁶ HAJDU: i. m. 1985. 133–134.

⁷ Az említett szerzőt idézi: SZÖLLŐSY: i. m. 1930. 30.

⁸ HAJDU: i. m. 1985. 133–134.

magával – állapítja meg Mezey Barna.⁹ A humanisztikus, természetjogi gyökerű felvilágosodás Európa-szerte valóban új korszak kezdetét jelentő változások sorát indukálta. A Habsburg-dinasztia – különösen Mária Terézia és II. József uralkodása – korában végbe-menő jogszabály-harmonizáció, valamint a büntetés-végrehajtás feltételrendszerének megteremtése folytán eltöltötták a hóhér általi, homlokon és arcon való megbélyegzést, a kínvallatást és 1763-ban a Helytartótanács országos jellegű fenyítőház (lat. domus correctoria) létesítését kezdeményezte németalföldi mintára.¹⁰ Magyarországot elérte tehát a felvilágosodás szele, és ennek nyomán a szabadságvesztés népszerű főbüntetéssé vált, amely alkalmas volt arra, hogy fokozatosan kiszorítsa a gyakorta kiszabott halálbüntetést, valamint a testi büntetések sokszínű repertoárját, s mindezt úgy, hogy közben még a társadalom által elvárt, arányos megtorlásnak is eleget tudott tenni.

2. Az „örökös fogság” első jelei

Az általános szabadságvesztés-büntetés rövid áttekintése után fejlődési szakaszokra bontva, immár az életfogytig tartó szabadságvesztésre koncentrálna tesztek megállapításokat és az időrendnek megfelelően veszem sorra az egyes kódexeket, illetve törvényjavaslatokat – tervezeteket.

2.1. Noha már I. (Szent) István és I. (Szent) László dekrétumaiban is megtalálhatók a szabadságvesztés-büntetés legelső nyomai¹¹, az életfogytig tartó szabadságvesztés csak a 14–15. századi törvényeinkben jelent meg először mint „örökös fogság” (lat. perpetuis carceribus mancipetur)¹², s végrehajtási helyeként a tömlöcöt (lat. carcer) jelölték ki.¹³

A carcer már ismerték az ókori Rómában is, Ulpianus írásaiban a vizsgálati fogság végrehajtásának helyeként szerepel, míg a mai életfogytig tartó fegyháznak abban az időben az állami rabszolgaság (lat. servitus poenae) és a bányamunka-büntetés felelt meg.¹⁴ Theodor Mommsen hívta fel elsőként a figyelmet arra, hogy a carcer az idők folyamán fokozatosan átalakult az életfogytig tartó börtönbüntetés fogatosítási helyévé.¹⁵ Magyarországon a tömlöcöt nagyrészt az alacsonyabb rétegből származó városi polgárok büntetésére használták, mivel a jobbágyok esetében lehetőség szerint testi fenyítésekkel szabtak ki azért, hogy ne kelljen a munkaerőt hosszabb ideig nélkülözni. I. Ferdinánd király 1548-as törvénycikke az enyhébb esetekre nézve kifejezetten tilalmazta a „nyilvánvaló vétséget vagy kihágásokat elkövető” jobbágyok bebörtönzését¹⁶, míg a nemesek ügyeiben inkább a vérdíjat vagy a becstelentést alkalmazták. A tömlöcöt a városi pincékben, tornyokban, városfalakban, néha

⁹ MEZEY B.: *Tömlöc és áristom*. Jogtörténeti Szemle, 1990/3., 24.; illetve MEZEY B.: *A középkori tömlöctől a modern büntetés-végrehajtási intézetekig*. In: BÓDINÉ BELIZNAI K. (szerk.): *Tanulmányok a magyar börtönügy történetéből*. ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, Budapest, 1998. 20.

¹⁰ OLÁH M.: *Fenyítőház*. Börtönügyi Szemle, 2000/1., 92.

¹¹ SZÖLLÖSY: i.m. 1930. 31.

¹² 1435. évi (II.) VIII. tc. 4. § – Milyen embereket kell a káptalan és convent bizonyágául kiküldeni; illetve az 1492. évi XLIII. tc. 5. § – Milyen személyeket kell a káptalanokból és conventekből a végrehajtásokra kiküldeni? A király és káptalan embereinek esküjéről, a család végrehajtásának és a végrehajtásra kimenni vonakodó királyi embernek a büntetéséről; s a határosok neveinek följegyzéséről. MÁRKUS D. (szerk.): *Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytár, 1000–1526. évi törvénycikkek*. Franklin, Budapest, 1899. 262–263., 508–509.

¹³ MEZEY B.: *Millenniumi visszatekintés*. Börtönügyi Szemle, 2000/4., 71.; DEGRÉ A.: *A Négyeskönyv büntetőjogi elvei*. Angyal szeminárium kiadványai, 34., Budapest, 1936. 20–24.

¹⁴ Szöllösy Oszkár hivatkozása Ulpianusra. SZÖLLÖSY: i.m. 1930. 3.

¹⁵ Az említett német szerzőt idézi: KABÓDI – MEZEY i.m. 1997. 84.

¹⁶ MEZEY: i.m. 1990. 8.

a hóhér házánál alakították ki, s Eger városának adatai szerint ide zárták a bűncselekmény elkövetésével gyanúsítottakat, illetve a súlyosabb cselekményekért elítélteket, így a garázdákat, a tolvajokat, a patvarkodókat¹⁷, valamint itt hajtották végre az örökös rabságot is.

2.2. A büntetés korai szakaszáról nem áll rendelkezésre számottevő jogirodalom, illetve középkori jogforrás, ezért messzemenő következtetések nem vonhatók le sem a végrehajtás körülményeire nézve, sem pedig arra, hogy a gyakorlatban kiszabták-e ezt a büntetési nemet, és amennyiben igen, akkor azt milyen gyakorisággal tették. *Szemere* Bertalan úgy említi az életfogytig tartó szabadságvesztést, mint kánonjogi eredetű büntetést, amelyet legelőször olyan papokkal szemben alkalmaztak, akik halálbüntetéssel fenyegetett bűncselekményt követtek el.¹⁸ Mivel a középkorban a klerikusok nagy tekintéllyel bírtak, ezért indokolt volt, hogy a kivégzésüket elkerüljék, így – még büntetéstan okoktól függetlenül – az egyházi bírásokodásban bevezették számukra az örökös börtönt, amely később átkerült a világi bírásokodásba is.

A büntetésforma első fejlődési szakaszának fő jellemzője, hogy itt a szabadságelvonás elsősorban még nem konkrét jogalkotói akaratot tükrözött. Létezett ugyan egyes középkori törvényeinkben az „örökös fogság” intézménye, azaz megjelent bizonyos jogalkotói értéktétele (arányosítás) az elkövetett cselekménnyel kapcsolatban, ez azonban jobbra elvi kérdés volt és csupán hallgatólagosan érvényesült, mivel az élethossziglani büntetés nem emiatt, hanem a végrehajtás valószínűsíthetően embertelen és kegyetlen módja, továbbá a fogság elviselhetetlen körülményei miatt tartott sokszor az elítélt élete végéig.

3. A 17–18. századi korai törvényjavaslatok

3.1. Az egyes büntetőjogi szabályok komplett kodifikációja iránti igény a *Kollonics-féle javaslat* (1687) 6. pontjában érhető tetten, „mely a büntető-törvénykönyv hiányát hangoztatja, s hangsúlyozza annak szükségességét”.¹⁹ Ugyan Kollonics az 1658-ban kiadott, III. Ferdinánd által szentesített osztrák Btk.-t fordította le latin nyelvre²⁰, *Réti Illés* Elemér szerint ezt „tekinthetjük az első büntetőtörvénykönyv javaslatunknak, amennyiben országgyűléseinken tárgyalás alá vettük, hogy törvénybe iktassák”.²¹ Ellentmond a fejtegetésének *Bónis* György, aki mégsem ezt tartja az első hazai Btk. javaslatnak, mivel nem magyar alkotás és csak 1723-ban, a *Bencsik-féle javaslat* (1712) után bő egy évtizeddel később került az országgyűlésen napirendre.²²

3.2. Kollonics javaslatának érdekessége, hogy nem rendelkezett általános anyagi jogi résszel, hanem az alaki jogi részen belül kerültek kifejtésre az egyes jogkövetkezményekkel kapcsolatos megállapítások, így az 52. c. a rendkívüli büntetésekkel (lat. poena extraordinaria) foglalkozott, ahol a „bebörtönzés” is szerepelt.²³ A szabadságvesztés tehát nem a rendes büntetések (lat. poena ordinaria) mint a halálbüntetés, testi büntetések, stb. so-

¹⁷ MEZEY: i.m. 1990. 11.

¹⁸ SZEMERE B.: *A büntetésről s különösebben a halálbüntetésről*. Halálbüntetést Ellenzők Ligája, 1990. 93.

¹⁹ RÉTI ILLÉS E.: *A büntetőjog kodifikációjának első kísérletei Magyarországon*. Angyal szeminárium kiadványai, 2., Budapest, 1916. 5.

²⁰ A latin nyelvű fordítást a régebbi Corpus Juris kiadások (pl. Szentiványi, Szegedi) is közlik, melynek teljes címe: „Forma processus iudicii criminalis, seu praxis criminalis.” RÉTI ILLÉS: i.m. 1916. 7.

²¹ RÉTI ILLÉS: i.m. 1916. 6–7.

²² Kollonics javaslatával kapcsolatban Vuchetich Mátyás is felhívja a figyelmet arra, hogy valójában sosem cikkelyezték be az ősi jogaikhoz ragaszkodó rendek miatt. RÉTI ILLÉS: i.m. 1916. 7.

²³ RÉTI ILLÉS: i.m. 1916. 16.

rát gyarapította, hanem a javaslat kivételes esetként rendelkezett róla az olyan bűncselekményeknél, ahol nem állapított meg konkrét, határozott büntetést.

3.3. Bencsik Mihály 1712. évi javaslatának 7. §-ában találhatjuk a szabadságvesztés-büntetést mint időre szóló büntetést (lat. poena temporanea).²⁴ Azonban ahogy sem Kollonicsnál, sem a későbbi *Novum Tripartitum*ban (1719)²⁵, úgy ebben a munkában sem esett szó életfogytig tartó szabadságvesztés szabályozásáról. Általános büntetési intézményé csak a 18. század második fele után vált, ekkor ugyanis a halálbüntetést már át lehetett változtatni életfogytig tartó szabadságvesztéssé, s az ilyen elítélteket „egy akasztófa rajzának orcába dörzsölésével meg kellett bélyegezni”.²⁶

4. *Constitutio Criminalis Theresiana* (1768)

4.1. Mária Terézia büntetőtörvénykönyvében helyet kapott az életfogytig tartó szabadságvesztés, végrehajtására a carcercet írta elő, s fogatosítási helyeként várakat, kastélyokat, városi vagy házi árestomokat és nyilvános börtönöket jelölt ki. A kiszabott büntetést az elkövetett cselekményre szabva, differenciáltan és súlyosbításokkal (vagy éppen nélkülük) hajtották végre, így előfordult vasra verés, meghatározott ideig kenyéren és vízen tartás, botozás, korbácsolás, és más hasonló fenytések.²⁷ Megjegyzendő, hogy a fogvatartási állapotok okán alig különböző, határozott tartamú szabadságvesztésnél szintén a testi fenytésekkel átszőtt rendszer érvényesült, amellyel nemcsak a törvény, hanem akár egy faluközösség szokásjoga alapján is élhettek.²⁸

4.2. Ha a korabeli ítéleteket szemügyre vesszük, akkor markánsan visszatérő momentumként jelentkezik az, hogy amennyiben Mária Terézia kegyelmi büntetésben részesített egy halálra ítélt embert, úgy az eredeti büntetését rendre tíz évig tartó szabadságvesztéssel helyettesítette. Ezen körülmény alátámasztja az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés első fejlődési szakaszáról szóló azon okfejtéseket, miszerint akkoriban a tíz évig tartó börtön felért egy élethossziglani szabadságvesztéssel is, hiszen a mostoha fogvatartási viszonyok – ritka kivételekkel – szükségszerűen az elítélt halálához vezettek. Álljon itt példaként két eset a Theresiana idejéből: „Kegyelmi büntetesként természetesen gyakrabban előfordult a rablógyilkosokra kiszabott börtön: a 16 szepesi város börtönében raboskodott pl. még 1782-ben is két legény, akik 1774-ben (akkor csak 18 évesek voltak) megfojtották és kirabolták a szandeci zsidót, és ezért a törvényszék kötélre ítélte őket, Mária Terézia azonban büntetésüket 10 év börtönre változtatta”.²⁹ „Bogyán János 40 esztendő s úrszádi lakost és két társát rablógyilkosság vádjával egyaránt 10–10 évi börtönre, illetve közmunkára ítélte. A tabella indoklása szerint, áldozatukat égetéssel (tűzzel) ösztönözték a pénz rejtékhelyének megvallására, de ő a kínzások hatására inkább kiszenvedett. A sedria úgy értékelte, hogy több mint fél bizonyíték terhelte a vádlottakat, de Ófelsége rendelkezésének megfelelően, tortúrát ilyenek ellen sem lehetett alkalmazni, ezért mindhárom vádlott ítélete 10 év börtön”.³⁰

²⁴ BÓNIS: i.m. 1934. 27–28.

²⁵ A *Novum Tripartitum*ot sokan, így Pauler, Fayer, Schnierer a büntetőjog kodifikálásának első törekvéseként kezelték, mivel megkísérelte a büntetőjog addigi szabályait külön összefoglalni. RÉTI ILLÉS: i.m. 1916. 31.

²⁶ MEZEY: i.m. 2000. 20.

²⁷ *Constitutio Criminalis Theresiana*. Gedruckt den Johann Thomas Edlen von Trattnern, Wien, 1769. 12.

²⁸ EGYED A.: *Jelenben élő múlt.* – <http://www.hhrf.org/korunk/9904/4k19.htm> (2008. IV. 25.)

²⁹ HAJDU: i.m. 1985. 249.

³⁰ Uo.

5. *Sanctio Criminal Josephina (1787)*

5.1. Soron következő büntető törvénykönyvünk, II. József Josephinája már precízebben szabályozta az életfogytig tartó szabadságvesztést. „Az egy naptól száz esztendeig szóló időtartamra kiszabható szabadságvesztést két fokozatba (»első és második grádits«) és három időtartam-csoportba (»ideig való«, »tartós«, »hosszas«) sorolta be. Ezen belül is tovább differenciált: gyenge, kemény, legsúlyosabb fogság és leláncolás között.³¹

5.2. Az egykori ítéletek híven tükrözik, hogy II. József nem rettent el az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazásától, sőt előszeretettel és gyakorta rendelte el változatos formákban történő kivitelezését. „Ritkán fordult elő, hogy a kegyelmi büntetés arányban állott az elkövetett cselekménnyel, jelentősen nem tért el az első fokú ítélettől: ilyen pl. a rablói kossággal vádolt Titinecz György 35 éves hűklivai férfi ügye, akinek pallosra szóló ítéletét életfogytig tartó börtönre változtatta II. József”.³² „Egy Reiniger nevű stájer paraszt hét éven át hat kegyetlen rabló kosságot követett el csekély pénzüsszegekért s József a bíróságok által kiszabott halálbüntetés helyébe azt rendelte el, hogy a vádlottat meg kell bélyegezni, három egymást követő napon 100 botütést mérni reá, azután életfogytig tartó börtönben leláncolni, kenyérre és vízre szorítani és minden évnegyedben a közönség előtt megbüntetni (1786.). [...] Ugyancsak a magyar udvari kancellária terjesztette fel egy Schlüssel Teréz nevű pozsonyi nő ítéletét, a ki szülőt, gyermekeit és férjét megmérgezte. József életfogytig tartó lánczos fogságot kenyér és víz mellett, továbbá a büntetés kezdetén három naponként 30 nyilvános botütést határozott alkalmaztatni”.³³

6. II. Lipót *Decretuma (1790), valamint az 1795. évi büntetőkódex-javaslat és utóöngéje*

6.1. A Habsburg uralkodó dekrétumát olvasva figyelemre méltó dologra bukkanunk. Az 1790. évi XLIII. törvénycikk 3. §-ában a következő áll: „az elítéltnék, ha fejjesztésben vagy ezzel egyenértékű három évi börtönben marasztaltatnék el [...] a királyi ítélőtáblára a föllebbezés engedtesse meg”.³⁴ Szembeötlő, hogy a jogalkotók ugyan kodifikálták az örökös fogságot, azonban a veszedelmes börtönkörülmények a halálbüntetéssel egyenértékűvé tették a helyette kegyelemből kiszabott háromévi – lényegében bizonytalan tartamú életfogytiglani büntetésnek is felfogható – fogságot.

Csatkó Imre megjegyzése ezzel kapcsolatosan, hogy II. Lipót törvénycikkében „három évi börtön egyenlítettik halálbüntetéssel, miből az a következés, hogy e törvény értelmében hosszabb ideig tartó börtönbüntetés nem volt, valamint nincsen a halálbüntetésnél nagyobb büntetés”.³⁵ A szerző állítása szerint ebből az következik, hogy II. Lipót korában a halálbüntetésnek három év börtön felelt meg; három év alatt valószínűleg az elítéltek túlnyomó többsége meghalt, s így ki sem szabtak volna hosszabb büntetést.

6.2. II. József halála után, az 1790–91. évi országgyűlés hatályon kívül helyezte a Josephinát és hat kodifikációs bizottságot állított fel a büntetőjog és a büntető eljárásjog

³¹ *Universalis Sanctio De Delictis Eorumque Poenis*. Typis Joan. Thom. Nom. De Trattner, Viennae, 1787. 11–12.; MEZEY: i.m. 2000. 73.

³² HAJDU: i.m. 1985. 131.

³³ FAYER L.: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. IV. kötet. M.T.A. Budapest, 1902. LXXII–LXXIII.

³⁴ KOVÁCS K. (szerk.): *Szemelvények a magyar állam- és jogtörténet forrásaiból*. I. kötet. Kézirat. Budapest, 1975. 164.

³⁵ CSATKÓ I.: *Az 1851-ki május 27-ki Austriai Birodalmi Büntető Törvény magyarázata*. Geibel Armin bizománya, Pest, 1853. 61.

szabályainak kidolgozására. Az országos bizottság kiküldése az 1791. évi LXVII. tc.-n alapult, s elismeréséül szolgál, hogy 1791 augusztusa és 1795 februárja között 138 ülést tartott.³⁶ Fayer László olvasata alapján az 1795-ös büntetőkódex-javaslat kizárta az életfogytig tartó „elzáratást”, csupán egyetlen esetben engedélyezte alkalmazását, akkor, ha „a pénzhamisító továbbra is veszélyezteti az államot”.³⁷ Fayer azonban valószínűleg téved, hiszen a javaslat nemcsak ebben az egy esetben engedte meg a halálíg tartó fogságot, s ez nem is lett volna logikus. Az emberölésről szóló XIX. szakasz 4. § szerint a büntetés a szándékosság első fokán egy évtől hat évig, második fokán hat évtől tizenkét évig, harmadik fokán tizenkét évtől halálíg tartó börtön. Hasonló a helyzet a külön szakaszban szereplő szülőgyilkosság, csecsemőgyilkosság, bérnyilkosság és a megétetés bűncselekmények esetében. Amennyiben ilyen büntetést szabtak volna ki, úgy feltételezhető, hogy nem a börtön mélyén vesztegelt volna az elítélt, ugyanis a tervezet előírta, hogy „a súlyosabb carcercet közmunkában [kell] tölteni: ilyen a csatornák ásása, utak készítése, folyók szabályozása stb.” – a javaslat tehát haszonelvűségi alapon közelítette meg az életfogytig tartó szabadságvesztést.³⁸

6.3. Időben a következő, az 1795-ös javaslat talaján építkező, 1827. évi javaslat csak határozott tartamú szabadságvesztést alkalmazott, nem ismerte az életfogytig tartó büntetést.³⁹ Érdekeség viszont, hogy az 1839-ben keletkezett, első magyar nyelvű erdélyi Büntető és Fenyítő Törvénykönyv (*Universalis Sanctio seu Codex de Delictis eorumque poenis*) tervezete szabályozta a halálbüntetés mellett az életfogytig tartó szabadságvesztést is, mint „harmadik mérsékletű, súlyos szenvedésekkel nehezített rabságot”.⁴⁰

7. Reformok ideje: az 1843–44. évi javaslatok

A 19. század első évtizedeire, az 1843-as reformok megjelenésének idejére tehető az életfogytig tartó szabadságvesztés második fejlődési szakaszának kezdete. A rabmunka térhódításával és a végrehajtás bizonyos fokú humanizálódásával csökkent a szabadságelvonások során bekövetkezett elhalálozások száma, így már a hosszabb tartamú fogságok sem minősültek „hallgatolagos halálos ítéleteknek”. Az életfogytig tartó büntetés ettől kezdve – ténylegesen – a jogalkotó értékítéletét fejezte ki az elkövetett bűncselekménnyel szemben, s a megtorlás mellett deklarált társadalomvédelmi funkciót egyaránt ellátott. Fokozatosan alakultak ki azok a törekvések is, amelyek a büntetés speciál preventív hatásainak elismerése folytán engedélyezték a feltételes szabadságra bocsátást, amely később szinte automatizmusként érvényesült.

7.1. A reformkor talán legjelentősebb büntetőjogi alkotásainak a Pulszky Ferenc által Európa haladó szellemű jogalkotási termékeinek tartott 1843–44. évi Deák-féle büntető-, illetőleg börtönügyi javaslatok tekinthetők: „a halálbüntetést [...] megfosztotta abszolút jelle-

³⁶ FAYER L.: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyagyűjteménye*. I. kötet. II. rész. M.T.A. Budapest, 1896. 141. „A bűnügyi javaslatok előadói tervezetét a bizottság két tagja készítette: Szirmay Antal, a tiszáninneni kerületi tábla elnöke és Reviczky József, a tiszántúli kerületi tábla elnöke.”

³⁷ FAYER: i.m. 1896. 146.

³⁸ FAYER: i.m. 1896. 144.

³⁹ FAYER: i.m. 1896. 148.

⁴⁰ GÁL L.: *Javallat. Az első erdélyi magyar nyelvű büntető törvénykönyv-tervezet, 1839*. Budapest, 1992. 31–32. „Harmad rendű, vagyis legnehezebb rabság az, midőn egyedül, külön helyre el záratik, kezei és lábai vass lántzal egybe fűzetnek, csak második napon kap egy meleg ételt, hús nélkül; itala Víz; deszkán hál, és Senkivel sem beszélgethet. Idejére nézve, nem lehet kevesebb, mint Tíz esztendő, lehet 20 és több évekre, sőt életéig tartó is. Nehezíthetik: szorosabb le lántzolásal, sőtét, vagy kisebb helyre való záratással.”

gétől s a bíróság még a legsúlyosabb cselekmények osztályába tartozó esetekben is kiszabhatja a halálbüntetés helyett az életfogytig tartó vagy tizenöt évi fegyházat”.⁴¹ Az életfogytig tartó fegyház javaslatban felsorolt esetei a következők voltak: a gyilkosság és a gyűjtögetés legsúlyosabb esetei, valamint a párviadal, az erőszakos nemi közösülés, a vízáradás okozásának és a ragályos betegségek szándékos terjesztésének legsúlyosabb esete.⁴²

Az anyagi büntetőjog részletes vitájában nemcsak a halálbüntetést illetően bontakozott ki hosszú disputa, hanem kérdéses volt, hogy meghatározzák-e a szabadságvesztés-büntetés maximumát, amelynél nagyobb büntetés, így életfogytig tartó szabadságvesztés sem szabható ki. „Az örökös fogság ellen annál fogva nyilatkoztak, mivel az időleges fogság is, ha pl. maximumnak húsz év vétetnék föl, a büntetés céljának megfelelően, mert ezen idő hossza annyira meg fogja törni a legmegátalkodottabb gonosztevőt is [az áldatlan fogvatartási körülmények miatt], hogy ha belső megjavulás nélkül lépne is ki a börtönből, büntettek elkövetésére már testileg sem lesz képes; mivel továbbá az örökös fogság a penitentiarius javítási rendszer eszméjével, mely egyáltalán javulhatlan embert nem tételez föl, ellenkezik”.⁴³ A halálbüntetés eltörlése folytán azonban mégis felvették a büntetések sorába az életfogytig tartó szabadságvesztést, arra hivatkozva, hogy a húszévi maximum egy fiatalabb elkövető esetében – aki még ereje teljében van szabadulásakor és nem „javult meg” a börtönévek alatt sem – nem elegendő.

7.2. A reformok az anyagi büntetőjogi szabályok „rendbe tételével” párhuzamosan a börtönügy jobbítását is célozták. A külföldet is megjáró börtönreformerek – Eötvös József, Szalay László, Széchényi Ferenc, Szemere Bertalan vagy Kossuth Lajos – már a 19. század első harmadától fogva támogatóan karolták fel a börtönügyi tudományosság kibontakozását. „Bölni Farkas Sándor 1834-ben bocsátotta közre [elrettentésül] »Utazás Északamerikában« című munkáját s ezen könyv volt az, mely a közvéleményt hatályosan figyelmeztette a börtönkérdés megoldásának égető voltára. A megyei fogházakról azt írja, hogy azok a megromlott erkölcsök szemétházai, hová egy időre kihányatik a társasági életet megvesztegető rothadt rész, hogy ezen házban, mint a gonoszság iskolájában, a henyé élet unalmi közt egymást tanítva, még rendszeresebben betanulassék a gonoszság a status költségén; hol a fogoly a botozások közt megutálva a bosszuálló törvényeket s az ötlet megalázott s kebeléből kirekesztett emberiséget, új elkeseredéssel tér meg az életbe, visszabosszulni az ötlet üldözőket”.⁴⁴ Érzékelhető az idézett sorokból, hogy időszerűvé vált a börtönállapotok rendezése, s nem csupán az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték miatt, hanem a határozott tartamú börtön, s egyáltalán önmagában a szabadságvesztés fogatosítása és a büntetés céljának elérése okán is.

8. Az Osztrák Btk. 10 éve

8.1. Az 1848–49-es szabadságharc leverését követően Magyarországon a pátéssal oktrojált Osztrák Birodalmi Büntetőkódex lépett hatályba 1852-ben, de nincs konkrét adat arra vonatkozóan, hogy bíránk ténylegesen, híven alkalmazták volna – az akkori állapotokból kiindulva, valószínűleg szabotálták.

⁴¹ FAYER: i.m. 1896. 151–153.

⁴² Uo.

⁴³ FAYER: i.m. 1896. 103.

⁴⁴ Uo.

A törvénykönyv az alábbiak szerint szabályozta az életfogytig tartó rabságot: „Börtönbüntetésre a bűntevő vagy egész életére, vagy bizonyos időre ítéltetik. [...]. Az életfogytiglani börtönbüntetés átmentet képez a halálbüntetéstől az ideigi börtönbüntetésre; hogy pedig a bizonyos ideigi börtönbüntetésnél a leghosszabb idő húsz évre szabott, erre a következő nézet adhatott okot. Szükséges lévén a holtig és ideig tartó börtönbüntetés között különbséget tenni oly módon, hogy a bizonyos ideigi börtönre ítéltnek még reménye lehessen a börtönből szabadulni, mindenek előtt figyelembe kellett venni az ember életének tartósságát, mit ha 60 évre teszünk, és a tapasztalat ama tanúságát tekintjük, miszerint nagyobb bűnöket ritkán követnek el 30 éven alóli emberek, igen célszerűnek és elegendőnek találjuk az ideigi börtönbüntetésnek leghosszabb idejét 20 évre szabni”.⁴⁵ Az osztrák Btk. tíz esetre nézve engedélyezte az életfogytig tartó börtönbüntetés kiszabását, az ölési cselekményeken kívül megemlíthető az erőszakos közöszlész azon formája, „midőn a büntetett a megsértett némberek halálát okozta”.⁴⁶

8.2. Az 1852-ben hatályba lépett büntetőkódex rendkívül pozitív hatása, hogy gyorsított eljárásban létrejött a magyar országos fegyintézeti hálózat: 1854 és 1858 között sorra átalakították a régi várakat (Lipótvár, Illava, Munkács) és más középületeket (váci kollégium, márianosztrai pálos rendi kolostor), valamint új intézeteket építettek (Nagyenyed, Szamosújvár), és eme osztrák polgári eszmék, illetve gyakorlat hosszú ideig meghatározta a magyar börtönügyi gondolkodást.⁴⁷

9. Csemegi-kódex (1878)

9.1. Első modern büntető törvénykönyvünk, a Csemegi-kódex (1878: V. tc.) az 1843-iki javaslatokban szereplő, életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények körét bővítette, így az előzőekben felsorolt eseteken kívül ezzel a szankcióval fenyegették a fegyversértést, a hűtlenséget, a halált okozó természet elleni fajtalanyságot, a rablást (ha vele együtt szándékos emberölést is elkövettek), valamint a vaspályák, hajók, távirádák megromlását, ha a cselekményt halált okozva követték el.

Az 1878. évi kódex az életfogytig tartó szabadságvesztést fegyházbüntetés formájában szabályozta [1878: V. tc. 22. §]. A korabeli börtönrendszerek közül az angol és az ír fokozatos rendszert honosította meg⁴⁸, s a magánelzárást illetően külön rendelkezett az életfogytig tartó fegyházra ítéltokről: a magánelzárás csak a büntetés megkezdésétől számítandó tíz év alatt – azon túlmenően pedig csak, mint fegyelmi büntetés volt alkalmazható [1878: V. tc. 34. §]. Részletes szabályokat állapított meg a fegyház elítélteket érintően [28–33. §], amelyek az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltkre egyaránt vonatkoztak.

A törvény lehetővé tette az enyhébb végrehajtási szabályok alkalmazását életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték esetében is. Amennyiben a fogvatartott tíz évet kitöltött a fegyházban, és szorgalmával, valamint jó magaviseletével alaposan feltételezte a javulást, közvetítő intézetbe szállították, ahol – enyhébb bánásmód mellett – munkával foglalkoztaták. A közvetítő intézetben kerülhetett sor a feltételes szabadságra bocsátás alkalmazására, amely szerint az életfogytiglanra ítéltet – ha a javulás reményét megerősítette – saját kérel-

⁴⁵ CSATSKÓ: i.m. 1853. 66–67.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ LŐRINCZ – NAGY: i.m. 1997. 33–34.

⁴⁸ LŐRINCZ J. – NAGY F.: *Börtönügy Magyarországon*. Budapest, 1997. 34.

mére, a felügyelő bizottság ajánlatára az igazságügy-miniszter feltételes szabadságra bocsáthatta, amennyiben a büntetésből legalább 15 évet kitöltött.

9.2. A bűnügyi statisztikákat elemezve 1902-ben 18, 1903-ban 14, 1904-ben 13, 1905-ben 29, 1906-ban 17, 1907-ben 16, míg 1908-ban 11 személyt ítéltek Magyarországon életfogytig tartó fegyházbüntetésre, amelyek valószínűleg élet elleni bűncselekmények elkövetése miatt kerültek kiszabásra.⁴⁹

A Csemegi-kódex fő érdeme, hogy biztosította a fejlődés kereteit, korlátozta a halálbüntetés alkalmazását, és az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabásának lehetőségét a legsúlyosabb törvényi tényállásoknál tartotta fenn – ám ilyen esetekben sem vált kilátástalanná az elítélt élete, mivel nem zárták ki a szabadulás esélyét. Még a legrettegettebb elítélteknek is jóváhagyták a szabadon bocsátását: „Körülbelül húsz év előtt híres és félelmes betyár volt a Dunántúlon Savanyu Józsi, a Bakony réme. Talán az utolsó igazán híressé vált futó betyárok sorát ő fejezte be, s végre is az illavai fegyházba került. Mert rablógyilkosság is terhelte, örökös fogságot szabtak ki rá. Savanyu Jóska olyan jó viseletet tanúsított a fegyházban, hogy most, tizenöt esztendei raboskodás után, föltételelesen szabadon bocsátották” – írta egy hazai havi lap 1901. júniusában.⁵⁰

10. Helyzetképek a 20. századból

10.1. A századforduló első évtizedében az ország gazdasága hanyatlásnak indult, a támogatás csökkenése kiélezte a büntetés-végrehajtási rendszer addig rejtve maradt szervezeti hibáit, illetve a személyi állomány minőségi javítására sem hatott kedvezően.⁵¹ Az I. világháborút követő trianoni döntés után sem a gazdasági helyzet, sem az uralkodó kriminálpolitikai szemlélet nem kínált lehetőséget a reformálásra, a jól kiépített országos börtönhálózat összeomlott.

10.2. A két világháború között a börtönügy az igazságszolgáltatás perifériájára szorult, anyagi és szellemi támogatottsága a korábbi évtizedekhez viszonyítva még inkább visszaesett.⁵² Ebben a „köztes korszakban” az életfogytig tartó szabadságvesztés – mint főbüntetés – szempontjából nem történt lényeges változás, továbbra is a Csemegi-kódex rendelkezései vonatkoztak a legsúlyosabb esetekre. Ugyanakkor megjegyzem, hogy egy másik jogintézmény, nevezetesen a szigorított dologházi őrizet határozatlan tartamúsága miatt rokon vonásokat mutatott az életfogytig tartó szabadságvesztéssel, sőt, Szöllősy Oszkár egyenesen határozatlan tartamú fegyházbüntetésként jegyezte a szigorított dologházba utalást.⁵³

10.3. A II. világháború után, 1947-től az igazságügyi kormányzat – a 18. századi jozefinista felfogáshoz hasonlóan – felértékelte a rabmunka gazdasági jelentőségét, így az elítéltek megjavításának, nevelésének gondolata háttérbe szorult, s a fogvatartás mibenléte kizárólag a munkateljesítményre épült.⁵⁴

⁴⁹ *A Magyar Szent Korona Országainak Bűnügyi Statisztikája az 1904–1908 évekről*. Athenaeum, Budapest, 1910.

⁴⁹ Megjegyzem, hogy 1908. évben 1055 élet elleni bűncselekmény ügyében született ítélet, százezer lakosra 6 darab jutott, eszerint megközelítőleg 17 millió lakosa volt országunknak.

⁵⁰ *Híres betyár kiszabadulása* – <http://www.huszadikszazad.hu/index.php?apps=cikk&cikk=1346> (2008. V. 06.)

⁵¹ LŐRINCZ – NAGY: i. m. 1997. 35.

⁵² LŐRINCZ – NAGY: i. m. 1997. 36.

⁵³ NAGY F.: *A magyar büntetőjog Általános része*. Korona, Budapest, 2004. 51.

⁵⁴ LŐRINCZ – NAGY: i. m. 1997. 37–38.

Az 1950. évi II. tv. (Bt.) bevezette az egységes – nemek és fokozatok nélküli – szabadságvesztést és „börtön” névvel fémjelezték a szabadságvesztés-büntetést, amely életfogytig vagy határozott ideig (30 naptól 15 évig) tarthatott. A csekélyebb számú életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéleteket nem választották külön a végrehajtás során más, határozott tartamú szabadságvesztést töltő elítéltektől, s a vegyítés mögött a növekvő elítélttömegnek a már említett akadálytalan munkáltatása húzódott. A fokozatok nélkül működő bv. intézetek életében jelentős lépés volt az 1955-ös Büntetésvégrehajtási Szabályzat, amely ugyan továbbra is a munkáltatásra helyezte a hangsúlyt, ám egyre inkább a biztonságos őrzést jelölte meg elsőrendű feladatként és célként.

10.4. Az 1961. évi V. tv. eredetileg mellőzte az életfogytig tartó szabadságvesztést: „Azt az álláspontot vallotta, hogy ha a társadalom védelme nem kívánja meg a halálbüntetés kiszabását, a büntetés nevelő célja még megvalósítható; e célt pedig csak meghatározott tartamú szabadságvesztéssel tartotta elérhetőnek”.⁵⁵ Az 1971. évi 28. tvr.-ben jelent meg az igény újra a halálbüntetés és a határozott tartamú szabadságvesztés között egy köztes intézmény bevezetésére, amelynek gyakorlatilag az életfogytig tartó szabadságvesztés felelt meg. A büntetésforma „elismerését az a tény indokolja, hogy jogunkban a halálbüntetés kivételes büntetés. [...] Az indokolás szerint «azokban az esetekben, amikor a büntetési célokra figyelemmel indokoltnak látszik az elkövető végleges kirekesztése a társadalomból, de nem teljesen kizárt az átnevelés lehetősége sem, egyedül ez az intézmény nyújt kielégítő megoldást»”.⁵⁶ Az 1971-es novella tehát újra visszaállította az életfogytig tartó szabadságvesztést abból a célból, hogy a halálbüntetés és a határozott tartamú szabadságvesztés közötti híd szerepét betöltse.⁵⁷ Ám még mielőtt újból megtörtént volna a büntetés Btk-ba történő visszahelyezése, kiterjedt vita folyt arról, hogy súlyos büntettek esetében – valószínűleg az életfogytiglan alternatívájaként – határozatlan tartamú büntetést lehessen kiszabni, amely a gyakorlatban azt jelentette volna, hogy a bíró csak a szabadulás legkorábbi időpontját határozza meg.⁵⁸ A javaslatot végül elvetették és visszaillesztették az életfogytig tartó szabadságvesztést.

10.5. Az 1978. évi IV. tv. (Btk.) hatályba lépésekor – a halálbüntetés után – a második legsúlyosabb büntetésként szabályozta a fegyházban végrehajtandó, életfogytig tartó szabadságvesztést. Feltételes szabadságra bocsátásnak akkor volt helye, ha az elítélt a szabadságvesztésből legalább húsz évet kitöltött (objektív feltétel), és a büntetés célja további szabadságelvonás nélkül is elérhetővé vált (szubjektív feltétel). Amennyiben az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt a végrehajtás alatt újabb bűncselekményt követett el, a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját legfeljebb 5 évvel elhalaszthatták [1978: IV. tv. 47. § (4) bek.]. A feltételes szabadság tartamát 10 évben határozták meg.

A törvény összesen 25 bűncselekményt rendelt büntetni életfogytig tartó szabadságvesztéssel (állam elleni: 8, béke elleni: 1, háborús: 3, köztörvényes: 3, katonai: 10).⁵⁹ Kiemelen-

⁵⁵ BÉKÉS I.: *A büntetőjog általános része*. In: HORVÁTH T. (szerk.): *Magyar Büntetőjog I. Általános Rész*. BM, Budapest, 1973. 346.

⁵⁶ BÉKÉS: i.m. 1973. 347.; GYÖRGYI K.: *A büntetőjogi büntetés*. In: PINTÉR J. (szerk.): *Büntetőjog Általános rész*. II. kötet. Kézirat. Második (átdolgozott) kiadás. Budapest, 1977. 127.; illetve lásd még FOLDVÁRI J. (szerk.): *Magyar büntetőjog általános rész*. BM, Budapest, 1980. 341.

⁵⁷ NAGY: i.m. 2004. 369.

⁵⁸ BODNÁR – VERES, *Magyar Jog*, 1970. június, 355.

⁵⁹ 1978. évi IV. tv. – Állam elleni bűncselekmények: összeesküvés, lázadás, kártevés, rombolás, merénylet, hazárulás, ellenség támogatása, kémkedés; Béke elleni és háborús bűncselekmények: népiirtás, polgári lakosság elleni erőszak, bűnös hadviselés, hadikövet elleni erőszak; Köztörvényes bűncselekmények: emberölés, terrorcselekmény, légi jármű hatalomba kerítése; Katonai bűncselekmények: szökés, kibúvás a szolgálat alól, a szolgálat

dő, hogy az 1978-as Btk. csupán három köztörvényes bűncselekményt fenyegetett életfogytig tartó szabadságvesztéssel is, ami annak tudható be, hogy a többi, ma már életfogytiglannal is sújtható cselekményt még nem ismerte, s így nem is szabályozta a törvény.

ZSUZSANNA LÁSZLÓ

THE HISTORY OF THE REGULATION OF THE LIFE IMPRISONMENT IN HUNGARY

(Summary)

„The history of our criminal law is unwritten” – said György *Bónis*, one of those who tried to get acquainted better with the development of certain aspects of hungarian criminal law.

As for me, I wish to examine the evolution of the life imprisonment in Hungary in a deeper and more particular way.

On the one hand the lifelong imprisonment is a very old institution in the system of sanctions, on the other hand this is the most severe punishment in the Hungarian Criminal Code, so I decided to analyse the historical way of the penalty very properly.

I care not only with the history of codification, but I also pay attention to the aspects of the law enforcement and the science of law.

I compartmentalize the historical development of the punishment to periods and I parse the codexes, codes and recommendations in chronology. So thus I mention the early period of the middle ages, the drafts of the 17–18th centuries, the *Constitutio Criminalis Theresiana*, the *Sanctio Criminalis Josephina*, the great recommendations of 1843, the *Codex Csemegi* 1878, and the determining stages of the 20th century.